

Het Firmament
i.s.m. GEN2020 (t,arsenaal)

LIFE'S BUT A WALKING SHADOW

OVER GRENZELOOS SCHIMMENSPEL

**“THIS LIFE, WHICH HAD BEEN THE TOMB
OF HIS VIRTUE AND OF HIS HONOUR,
IS BUT A WALKING SHADOW; A POOR PLAYER,
THAT STRUTS AND FRETS HIS HOUR UPON
THE STAGE, AND THEN IS HEARD NO MORE:
IT IS A TALE TOLD BY AN IDIOT, FULL OF SOUND
AND FURY, SIGNIFYING NOTHING.”**

— William Shakespeare —

Spel- en creatietechnieken, tradities en werkwijzen, het zit vaak in de lijven en hoofden van gepassioneerde kunstenaars. Het maakt van schimmenspel - een vorm van figuurentheater - een bijzondere podiumkunst die van generatie op generatie wordt doorgegeven. Enkel door het telkens opnieuw te doen en bij te leren van een 'meester', krijg je de vaardigheden helemaal in de vingers. Maar hoe zorgen we ervoor dat deze broze ketting wat steviger wordt?

Met dit idee trok de erfgoedorganisatie Het Firmament samen met GEN2020 (t,arsenaal) naar een bende jonge acteurs. Vijf dagen lang werden ze ondergedompeld in een bad van schimmen en schaduwen. Naar aanleiding van de herdenking van '50 jaar migratie' kozen we kozen we om rond het thema migratie en het leven tussen twee werelden te werken.

Deze brochure laat ook jou kennismaken met de rijke schimmenspeltraditie. Ze zet aan tot nadenken over verleden en toekomst van deze en andere theatervormen in al hun gedaantes.

Campagnebeeld 'Life's but a walking shadow' © Kari Mian

**GRENZELOZE
SCHIMMEN,
EEN LANGE
TRADITIE**

Tafereel uit het Mahabharata-epos in het Javanese wayang kulit © Gunawan Kartapranata/Wikimedia Commons

Eeuwen geleden werden in China en Zuid-Oost Azië figuren uit gedroogde huiden gesneden en aan stokjes bevestigd. Ze werden in beweging gebracht voor een publiek dat enkel hun schaduw zag, geprojecteerd op een doek. De figuren waren in sommige regio's vol en donker, elders kunstig geperforeerd of transparant en kleurrijk als een glasraam in de zon. De essentie van het schimmen-spel lag doorgaans in de voorstelling van het 'andere': de wereld van dode zielen, van goden, demonen en helden.

Later reisde het Aziatische schimmen-spel naar het Westen en voegde zich naar nieuwe contexten. In Turkse en later Griekse gebieden werd de boerse satire van de Karagöz/Karaghiosis-figuur populair tijdens de Ottomaanse heerschappij. Als exotische 'andere' veroverde het schimmen-spel in de achttiende eeuw ook West-Europa. Een Fransman speelde meermaals met zijn 'ombres chinoises' aan het hof in Parijs, met een repertoire van sprookjes, Griekse mythen en zedenlessen. En aan het einde van de negentiende eeuw evoceerde het cabaret Le Chat Noir zelfs de napoleontische veldslagen ...

'Le Bureau des Histoires' (2012),
Théâtre du Tilleul © Danielle Pierre

Het schimmenspel ondervond sterke concurrentie van ander vermaak. Maar het herwon telkens de belangstelling door grenzen met naburige disciplines te slopen. Ook in de twintigste eeuw bleef het overeind. In het interbellum bijvoorbeeld maakte Lotte Reiniger animatiefilms met silhouetten. Vanaf de jaren zeventig gingen choreografen en toneelregisseurs experimenteren met 'lichaamsschaduw'. Sterkere halogeonlampen lieten immers toe om scherpere schaduw en profielen te projecteren. Ook gebruiksvoorwerpen namen plots vele gedaanten aan. Wat dacht je van een winkelkar als gevangenis? Of een gekleurde fles als beginpunt voor een wervelende kaleidoscoop?

Dinska Bronska (2013), MarHait entablief © Koen Broos

Schimmenspel is slechts één van de theatrale middelen die hedendaagse gezelschappen inzetten. Sommigen brouwen er een fantasierijk universum mee, anderen zoeken aansluiting bij de existentiële emoties die schaduw oorspronkelijk opriepen in een niet-westerse context. Allemaal menen ze een krachtig en relevant verhaal te kunnen vertellen in het heden, over grenzen heen.

A silhouette of a person stands on the right side of the image, facing left. They are positioned next to a chain of blue stars that extends from the bottom left towards the top right. The stars are connected by thin lines, forming a zig-zag pattern. The background is a textured, light-colored wall. A large, bright blue circle is overlaid on the left side of the image, containing the text 'EEN BROZE KETTING' in white, bold, uppercase letters.

**EEN BROZE
KETTING**

Vandaag kunnen jonge acteurs met interesse voor schimmenspel of andere vormen van figurentheater in Vlaanderen nauwelijks ergens terecht voor opleiding. Uit onderzoek door Het Firmament bleek dat bijna de helft van de huidige generatie figurentheatermakers het metier op eigen houtje of bij een gezelschap leerde*. Door de schaarse opleidingsmogelijkheden is er weinig instroom van nieuw talent en staan er bovendien amper nieuwe gezelschappen klaar om de fakkel over te nemen. Zo ontstaat een vicieuze cirkel: een gebrek aan gezelschappen betekent een gebrek

* Simon Smessaert m.m.v. Roel Daenen, *De boom op het dak. Verdiepingen in het figurentheatererfgoed*, FARO, Brussel, 2009

aan tewerkstellingsmogelijkheden, en juist die afzetmarkt is één van de argumenten om nieuwe opleidingsvormen of andere ondersteunende maatregelen te legitimeren.

Het is bovendien een grote bekommernis van UNESCO én van de Vlaamse overheid om deze gepassioneerde 'meesters' garanties te kunnen bieden voor het doorgeven van hun kennis en zo het overleven van dit immaterieel erfgoed te verzekeren. Want het blijvend stimuleren van diversiteit en (her)waardering in de kunsten is van groot belang. Het biedt een meerwaarde voor onze samenleving en een onuitputtelijke inspiratiebron voor artistieke vernieuwing.

© Kristin Rogghe

Daarom startte Het Firmament samen met GEN2020 het project 'Life's but a walking shadow', een vijfdaagse masterclass over schimmenspel. We wilden speuren naar noden en kansen, reflectie aanmoedigen en dynamiek rond dit thema creëren.

OVER GRENZEN EN GENERATIES

© Staf Depover

Ook interculturele uitwisseling biedt een vruchtbare bodem voor creativiteit en innovatie. Het jaar 2014 staat helemaal in het teken van de positieve bijdrage van migratie aan kunst en cultuur. Vijftig jaar geleden sloot België akkoorden met Marokko en Turkije over de 'arbeidsmigratie', een mooie aanleiding om alle

migratiegeschiedenissen te herdenken. Want in die vijftig jaar hebben niet enkel Turkse en Marokkaanse arbeidsmigranten zich in België gevestigd. Ook politieke of ecologische vluchtelingen zochten hier hun toevlucht. Nog anderen kwamen via gezinshereniging of adoptie. Allemaal komen ze uit verschillende windstreken. En ook 'de Belg' zelf heeft tenslotte een migratiegeschiedenis.

Het Firmament en GEN2020 namen daarom het thema van migratie en het leven tussen twee werelden als tweede insteek voor het project 'Life's but a walking shadow'. Onder leiding van de Iraaks-Belgische regisseur Mokhallad Rasem (Toneelhuis) lieten

vijf acteurs met diverse achtergronden zich inspireren door hun eigen verhalen én door de getuigenissen verzameld in het migratiemuseum Red Star Line in Antwerpen. Daarin vonden ze een gedeeld verleden waarmee ze bouwden aan een universeel en tijdloos verhaal over migratie.

Tijdens de vijfdaagse masterclass trachtte schimmenspelelper Alain Ongenaet (Theater Taptoe) regisseur en acteurs de basisprincipes van het vak bij te brengen. Ze snuisterden door figurentheaterencyclopedieën, bekeken verschillende schaduwspelfilmpjes en kregen een inspirerende rondleiding door de collectie van figurentheater DE MAAN. De acteurs experimenteerden met technieken en materialen. Ze luisterden naar de tips van Alain en de regie-aanwijzingen van Mokhallad. Verhalen, basistechnieken van het schimmenspel en Mokhallads artistieke inzichten vloeiden naadloos samen in een magische voorstelling, het slot en hoogtepunt van de masterclass.

De acteurs werkten met een minimum aan materialen: een doek, een overheadprojector, transparante slides en papieren knipsels. Het monument Brusselpoort in Mechelen vormde de scène van dit schouwspel in openlucht, met extra projecties op beide torens van de eeuwenoude stadspoort. Ondertussen raasde het verkeer ongestoord verder. Het contrast tussen de realiteit en de droomwereld van het schimmenspel werd zo

aangescherpt. Deze werelden werden ook ontduddeld door de strikte scheiding tussen wat vóór en wat achter het doek gebeurde. Tijdens de voorstelling zelf werden lichaamschaduwen ingezet als voornaamste betekenisdrager. Zo kregen emoties als gemis, heimwee, liefde en vrijheidsdrang een visuele uitdrukking in een bijzondere mix van zelfgemaakte figuren en acteerwerk.

© Stef Depover

Met het laboproject **Life's but a walking shadow** onderzocht Het Firmament hoe we het schimmenspel als immaterieel cultureel erfgoed levend kunnen houden, maar ook hoe we het in een actuele context kunnen inzetten en aan een nieuwe generatie kunstenaars kunnen doorgeven.

Aan de hand van participerende observatie en methodes uit de visuele antropologie peilden we tijdens de masterclass naar de ervaringen van regisseur en acteurs. Van alle deelnemers namen we interviews af, die we verwerkten in een documentaire. Op www.immaterieelerfgoed.be reflecteren we verder over

hoe we schimmenspel als één van de vele figurentheatervormen kunnen 'borgen' of een toekomst geven.

**BEKIJK DE DOCUMENTAIRE
EN MEER FOTO'S OP
WWW.HETFIRMAMENT.BE**

Op enkele dagen kan je van leken geen 'meesters' in het schimmenspel maken. De masterclass bood slechts een voorproefje van de onuitputtelijke mogelijkheden van de techniek. Toch is een stevige basis gelegd en, minstens zo belangrijk, is er interesse gewekt voor het schimmenspel. Acteurs en regisseur waren na afloop enthousiast over de nieuwe inzichten die ze kunnen meenemen in hun verdere artistieke carrière. Zo leerden ze dat één beeld soms meer zegt dan duizend woorden. Detailbeheersing, abstract denken in beelden en tweedimensionaal spelen met schaduwen op een doek: het zijn heel nieuwe elementen voor wie enkel met teksttheater vertrouwd is.

De rol van de schimmenspeleexpert bleek in dit proces van onschatbare waarde. Een eenmalige demonstratie van spel- en maaktechnieken is onvoldoende. Om technieken echt onder de knie te krijgen is doorlopende en

intensieve begeleiding noodzakelijk. Met dit project kaarten we de de nood aan structurele ondersteuning voor deze levende erfgoeddragers aan - UNESCO noemt ze zelfs 'Living Human Treasures'. En dit voor 'schatten' uit alle kwetsbare deeldisciplines als figurentheater, mime, verteltheater, enz. Zo kunnen ze andere kunstenaars de nodige technieken voor hun creaties aanleren.

In dit project werden de schimmenspeltechnieken (her)ontdekt door een nieuwe generatie kunstenaars, in een vruchtbare kruisbestuiving met de artistieke en inhoudelijke bagage van mensen met uiteenlopende roots.

**DE ACTEURS
VAN GEN2020**

Yves-Marina is op haar zeventiende naar Europa vertrokken om te studeren, wat moeilijk was in Ivoorkust vanwege de oorlog. Haar familie woont verspreid over de hele wereld. Ondanks vele reizen en omzwervingen woont ze nu op een vaste plek.

Nira is op driejarige leeftijd geadopteerd door Belgische ouders. Ze heeft zich lang afgezet tegen haar Afrikaanse roots, maar wil nu graag haar familiegeschiedenis leren kennen. Daarom leert ze Rwandees, zodat ze zonder tussenkomst van een tolk met familieleden kan praten.

Rania heeft een Tunesische vader en een Belgische moeder. Haar vader vertrok op zijn zestiende naar Frankrijk

om in een fabriek te werken. Ze gaat regelmatig naar Tunesië op familiebezoek.

Melek heeft een Turkse vader en een Macedonische moeder. Haar grootouders langs moeders kant verlieten hun land door de burgeroorlog en slechte werkomstandigheden. Haar ouders ontmoetten elkaar op vakantie in Turkije, net als zij en haar echtgenoot.

Souliman heeft een Marokkaanse vader en een Belgische moeder. Zijn grootouders kwamen in de jaren zestig naar België om in de mijnen te werken. Het was pas in de aanloop naar de masterclass dat hij nieuwsgierig werd naar zijn familiegeschiedenis.

Mokhallad Rasem is een Iraaks-Belgische theaterregisseur en -acteur met ondertussen heel wat op zijn palmares. Sinds 2013 is hij een van de vaste makers bij Toneelhuis. Toen hij op tournee was in Duitsland brak de oorlog uit in Irak en nam zijn leven een andere wending. Sindsdien woont hij in België.

Alain Ongenaet was jarenlang samen met Luk De Bruyker de drijvende kracht achter Theater Taptoe. Alain creëerde tal van lichtontwerpen voor Taptoe-voorstellingen en voor andere gezelschappen. Hij is gespecialiseerd in belichting en bruitage van figuurentheatervoorstellingen, waaronder schimmenspel.

Het Firmament is het expertisecentrum voor het cultureel erfgoed van de podiumkunsten in Vlaanderen. Het informeert en inspireert om op een hedendaagse, reflectieve en duurzame manier om te gaan met het erfgoed van theater en dans.

www.hetfirmament.be

GEN2020 is een traject en platform voor grensverleggend theater. Het ondersteunt talentvolle acteurs en theatermakers van diverse origine door een aanbod van masterclasses, coaching en coproducties. Het Mechelse theatergezelschap **t,arsenaal** is initiatiefnemer en thuisbasis van GEN2020.

www.gen2020.be

Het platform **Immaterieelerfgoed.be** toont verschillende initiatieven van bevlogen mensen die niet-tastbaar erfgoed willen koesteren, doorgeven en laten evolueren. De website is eigendom van de Vlaamse Gemeenschap en wordt beheerd door tapis plein vzw en FARO. Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed.

V.U. Veerle Wallebroek, Hoogstraat 83, 2800 Mechelen
foto cover: © David Legréve, foto backcover: © Stef Depover
grafiek: zap.be

**BEKIJK DE DOCUMENTAIRE
EN MEER FOTO'S OP
WWW.HETFIRMAMENT.BE!**

Dit project werd gerealiseerd met
de steun van de stad Mechelen

